

İKTİSAT

TÜRKİYE'NİN TOPRAK DÜZENİ

Doç. Dr. Gürğân ÇELEBİCAN

GİRİŞ : Türkiye gibi tarımsal ülkelerde, işlenen topraklar üzerindeki mülkiyet ve tasarruf haklarının çiftçi aileleri arasındaki dağılım biçimi, büyük önem taşımaktadır. Gerçekten de, toprak mülkiyeti dağılımının dengeli ya da dengesiz oluşu, tarım kesimindeki gelir bölüşümünün toplumsal adalete uygunluk derecesini belirlemektedir. Ayrıca, tarım kesimindeki istihdamın düzeyi ve üretimin etkinliği, geçimlerini bu alandan sağlayan kişilerin hukuki, toplumsal, hatta siyasal ilişkileri, toprak üzerinde sahip olunan hakların dağılım biçiminden büyük ölçüde etkilenmektedir. İşlenen toprakların çiftçi aileleri arasındaki dağılımı «uygun» değilse, tarımsal üretimin hızla yükselmediği, tarımdan elde edilen gelirlerin adaletsiz bir yolda paylaşıldığı, çiftçilikle uğraşanlar arasında gizli işsizliğin yaygınlaştığı, toprak korunması ve iyileştirmesi yoluna gidilemediği, tarımla geçinen nüfusun, hiç olmazsa bir bölümünün, iktisadî, hukukî ve siyasal bakımlardan, Devlet kavramı dışına taşan yerel ve fiilî güçlerin ya da yöneticilerin etkisi altında yaşadığı genellikle görülmektedir. Dengesiz toprak dağılımından doğan bu sonuçlar, büyük ölçüde tarıma dayanan az gelişmiş bir ülkede geri kalmışlığın önemli sayılabilecek nedenlerini meydana getirdikleri gibi, sözü edilen durumların sürüp gitmesi de, ancak az gelişmiş bir iktisadî ve toplumsal yapının varlığı ile mümkün olabilmektedir. Böylece, işlenen topraklar üzerindeki mülkiyet ve tasarruf haklarının dengesiz ve adaletsiz dağılımı ile tarım kesimindeki toplumsal ve iktisadî az gelişmişlik, karşılıklı olarak birbirlerini besleyen iki etken olarak ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte, nüfusun artması, toprakların miras yoluyla el değiştirmesi ve bölünmesi, tarımın makineleşmesi ve daha üstün bir tarım tekniğinin kullanılması, piyasa için üretim yapma amacının yaygınlaşması gibi içsel, ülkede sanayileşmenin ve şehirleşmenin başlaması ya da hızlanması, merkezi Devletin güç kazanması veya uygun bir tarım siyaseti uygulaması gibi dışsal neden-

ler, bu karşılıklı bağıntıyı zayıflatmakta, tarımsal toprak dağılımının yeni bir görünüm kazanmasına yol açmaktadır. Ancak kendiliğinden doğabilecek böyle bir değişimin başlıca üç sakıncası vardır :

a) Tarımsal topraklar üzerindeki mülkiyet ve tasarruf haklarının dağılımındaki değişme, hayli uzun bir sürenin geçmesi sonunda ortaya çıkabilir.

b) Değişiklik, toplumsal ve iktisadî bakımdan yararlı sayılabilecek yönlerde olmayabilir.

c) Meydana gelen değişme, başlangıçta istenilen yönlerde olsa bile, çeşitli nedenlerin etkisi ile, bir süre sonra tersine dönebilir.

Gerçekten de, ülkedeki toprak mülkiyeti dağılımında ortaya çıkabilecek değişimin süresi, değişikliği yaratacak nedenlerin etki gücü ile tarım kesimindeki toplumsal ve iktisadî yapının dış etkenlere karşı göstereceği dirence bağlıdır. Sanayileşmenin, şehirleşmenin, makineleşmenin ve nüfus artışının hızı az ya da toplumdaki geleneklerin ve göreneklerin tutucu gücü fazla ise, sözü edilen değişimin meydana gelebilmesi için çok daha uzun bir sürenin geçmesi gerekecektir. Örneğin, tarımsal üretimin piyasaya yönelmekte gecikmesi, daha üstün üretim teknikleri ile ilgilenilmemesi, güçlü geleneklerin miras hukukunu fiilen uygulanmaktan alıkoyması gibi durumlar, toplumun yapısındaki tutuculuktan ileri gelirler ve toprak dağılımında hızlı bir değişimin ortaya çıkmasını engellerler.

Öte yandan, toprakların dağılımında kendiliğinden meydana gelen değişme, üretimi çoğaltacak fakat gelir bölüşümündeki adaletsizliği ve tarım alanındaki işsizliği arttıracak bir yönde olabilir. Ülkede büyük tarımsal işletmelerin kurulması ve buna bağlı olarak gerçekleştirilen hızlı bir makineleşme, tarımsal verimi ve dolayısıyla üretimi arttırsa bile, gelir dağılımının geniş toprak sahipleri yararına değişmesi, küçük çiftçilerin bir bölümünün tarım işçisi durumuna gelmesi ya da şehirlerde iş aramak zorunda kalması gibi sonuçlar doğurabilir. Böylece, toprak dağılımının başlangıçtaki dengesizliğinden ileri gelen gelir adaletsizliği ve işsizlik sorunları daha da ağırlaşmış, tarım işçisi durumuna dönüşen çiftçilerin büyük toprak sahipleri karşısındaki iktisadî bağımlılığı daha da artmış olur. Oysa, tarıma dayanan az gelişmiş ülkelerde üretimin artırılması amacı yanında, gelirin daha adaletli ve dengeli dağılımını sağlamak ve istihdam düzeyini yükseltmek sorunları da bü-

yük önem taşımaktadır. Toprak dağılımındaki değişme, kendi başına bırakılırsa, önemli bazı amaçlardan uzaklaşmak gibi bir tehlike ile karşı karşıya kalınabilir. Kaldı ki, topraklar üzerindeki mülkiyet ve tasarruf hakları, kendiliğinden istenilen yönde değişiklik gösterse ve gelirin daha adaletli bölüşümünü gerçekleştirecek, tarımsal üretimin ve istihdam düzeyinin yükselmesini, toprak korunmasını ve iyileştirmesini sağlayacak bir biçime girse bile, bir süre sonra durumun tersine dönmeyeceği önceden kesinlikle söylenemez. Toprakların miras yoluyla çok ufak ve belki bir birinden ayrı parçalara bölünmesi, küçük toprakların çeşitli yollarla birleştirilerek büyük tarımsal işletmelerin kurulması, doğrudan doğruya sahipleri eliyle işletilmeyen toprakların meydana gelmesi gibi istenmeyen sonuçlar zamanla ortaya çıkabilir.

Bu nedenlerle, az gelişmiş bir ekonomiye sahip olan tarımsal ülkelerde, bir yandan üretimin yükseltilmesi, öte yandan, daha adaletli bir gelir bölüşümünün gerçekleştirilmesi, Devletle tarımsal nüfusun bir bölümü arasına giren yerel ve fiili güçlerin ortadan kaldırılabilmesi için, işlenen topraklar üzerindeki mülkiyet ve tasarruf haklarının dağılımını düzenlemek ve yaratılan yeni dağılım biçimini koruyacak yollara başvurmak bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

TÜRKİYE'DE TOPRAK DAĞILIMI

Az gelişmiş tarımsal ülkelerde genellikle karşılaşılan toprak dağılımına ilişkin sorunların, aynı niteliği taşıyan Türkiye'de de görülebileceği önceden öne sürülebilir. Gerçekten de, son yılların en uzun ve canlı tartışması, ülkemizdeki tarımsal toprak mülkiyetinin dağılım biçimi üzerinde yapılagelmektedir. Bu konuda toplanan yeni bilgiler ve istatistikler, daha anlamlı ve daha somut tartışmaların yapılabilmesini sağlayacak nitelikte görünmektedir. Yine de, eldeki bilgilerin çok yetersiz ve eksik olduğunu, gerçeği tam yansıtmadığını önceden kabul etmek gerekir. Bununla birlikte, bugün için önemli olan husus, tarımsal topraklar üzerindeki mülkiyet ve tasarruf haklarının dağılımını ayrıntılı biçimde saptamak değil, bu dağılımın gösterdiği eğilimi ve özellikleri ortaya çıkartabilmektedir. Günümüze kadar toplanmış olan bilgiler, tarımsal topraklar üzerindeki mülkiyet ve tasarruf haklarının dağılımına ışık tutabilecek durumdadırlar.

1950 Tarım Sayımında elde edilen ve toprak sahibi olan ve olmayan ailelerin sayılarını gösteren istatistiklerle, 1963 Genel Ta-

rım Sayımı Örneklemeye Sonuçları'nda, sahip olunan toprakların işletmeler arasındaki dağılımına ilişkin olarak verilen bilgiler dışında, Türkiye'de tarımsal toprak mülkiyetinin dağılım biçimini doğrudan doğruya yansıtan ayrıntılı bilgiler yoktur. Bugüne kadar yayınlanmış bulunan istatistikler, daha çok çeşitli büyüklüklerdeki «işlenen toprakların» çiftçi aileleri ya da tarımsal işletmeler arasındaki dağılımını göstermektedir. Oysa, işlenen toprakların büyüklüğü ile sahip olunan toprakların yüzölçümü her zaman aynı değildir. Tek bir kişiye ya da aileye ait topraklar üzerinde kiracılık, ortakçılık gibi yollarla birden çok tarımsal işletme kurulabilir. Buna karşılık, mülkiyetleri ayrı ayrı kişilere ya da ailelere ait olan küçük topraklar kiralanarak tek bir işletme meydana getirilebilir. Ayrıca, kendi mülkiyetindeki topraklara ek olarak, kiracılık ve ortakçılık gibi yollarla tasarruf ettikleri toprakları eken tarımsal işletmeler de görülmektedir. Hatta, bir yandan, kendine ait olmayan toprakları çeşitli biçimlerde tasarruf eden, öte yandan kendi mülkiyetindeki toprakların bir bölümünü kiracılık, ortakçılık, yarıcılık gibi yollarla başkalarına veren işletmelerin bulunabileceği düşünülebilir. Bununla birlikte, işlenen toprakların çiftçi aileleri ya da tarımsal işletmeler arasındaki dağılımından, eldeki öteki bilgilerin de yardımı ile, toprak mülkiyetinin dağılımına ilişkin sonuçlar çıkartılabilir.¹

Yurdumuzdaki tarımsal işletmelerin büyüklüklerine ve işlenen toprakların çiftçi aileleri arasındaki dağılımına ilişkin bilgiler, İstatistik Umum Müdürlüğünün düzenlediği «1952 Yılı Sonbahar Anketi»nde ve Devlet İstatistik Enstitüsünün yayınlamış olduğu «1963 Genel Tarım Sayımı Örneklemeye Sonuçları»nda bulunmaktadır. Sözü edilen istatistiklerin ikincisinde, ayrıca, sahip olunan toprakların tarımsal işletmeler arasındaki dağılımı da gösterilmiştir. Öte yandan, Köy İşleri Bakanlığınca hazırlattırılan ve bugüne kadar² 46 ilimize ilişkin olanları yayımlanan «Köy Envanter Etüdüleri»yle de, işlenen toprakların çiftçi aileleri arasındaki dağılımını ortaya koyan bilgiler toplanmıştır. Buna karşılık 1950 Tarım Sayımı, yalnız topraklı ve topraksız köylü ailelerinin sayılarını, tarım bölgeleri itibariyle göstermektedir.

I. 1950 Tarım Sayımı : Ülkemizde geniş kapsamlı ilk tarım sayımı, 1950 yılı Kasım ayında yapılmış ve o zaman Türkiye'de var olan 34.702 köy ve 3.402 şehir muhtarlığı ile ilgili bilgiler top-

¹ G. Çelebican : İktisadî Açından Toprak Reformu, A. Ü. H. F. Özel Hukuk Enstitüsü : Türkiye'de Toprak Reformu Semineri, Ankara 1968, s. 32.

² Ocak 1970.

lanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre 1.138.682'si şehirlerde, 2.760.304'ü köylerde yaşayan 3.898.986 ailenin % 73.85'i toprak sahibi, % 26.15'i ise topraksız bulunmaktadır. Yine aynı sonuçlardan, şehirlerdeki ailelerin % 59.95'inin, köylerde oturan ailelerin de % 12.21'nin topraksız oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca köylerdeki topraksız ailelere ait oranın bölgelere göre değiştiği göze çarpmaktadır. Gerçekten, topraksız köylü ailelerinin oranı, Güneydoğu Anadolu illerinde % 30.88, Akdeniz Bölgesi'nde % 24.48, Ortadoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Ege ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgelerinde ise sırasıyla % 17.98, % 13.44, % 13.13, ve % 11.87 dir. Buna karşılık, topraksız köylü ailelerinin oranı Karadeniz, Ortakuzey Anadolu ve Marmara Bölgesinde sırasıyla % 4.35, % 6.49 ve % 7.62 dir.

Sadece bu bilgilere bakarak Türkiye'de tarımsal toprak mülkiyetinin dağılım biçimine ilişkin kesin yargılara varmanın güçlüğü ortadadır. Fakat eldeki istatistiklerden bazı sonuçlar çıkarılabilir: İlk, küçük sanatların, çeşitli hizmetlerin, sanayinin ve ticaretin daha geliştiği yerleşme noktaları olan şehirlerde, topraksız ailelerin çok oluşu doğal bir sonuçtur. Ayrıca, köylerde yaşayan ailelerin bir bölümünün yine küçük sanatlar, tarımsal sanatlar, küçük ölçüde ticaret ve hayvancılık ile geçindiği göz önüne alınırsa, kırsal alanda topraksız ailelerin bulunuşu olağan görülebilir. Başka bir deyişle, toprak mülkiyeti dağılımının en dengeli olduğu durumlarda bile, şehirlerde daha yüksek, köylerde daha düşük oranlara erişen topraksız ailelere rastlanabilecektir.

Ancak, 1950 Tarım Sayımıyla toplanan bilgiler, özellikle belirli bazı bölgelerde, topraksız köylü ailelerinin dikkati çekecek kadar yüksek oranlara vardığını ortaya koymaktadır. Öte yandan, tam bir düzenlilik göstermemekle birlikte, şehirlerde yaşayan toprak sahibi ailelerin büyük bir orana eriştiği bölgelerde, topraksız köylü aileleri oranının da yüksek olduğu görülmektedir. Bölgeleri oluşturan illerde yine buna benzer bir durumla karşılaşmaktadır. Örneğin, topraksız köylü ailelerinin en çok olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesine giren illerden Urfa'da, toprağa sahip şehirli ailelerin oranı % 76, topraksız köylü ailelerinin oranı % 63'dür. Aynı bölgenin bir ili olan Siirt'te, toprak sahibi şehirli ailelerin oranı % 56'yı, topraksız köylü ailelerinin oranı % 30'u bulmaktadır. Bu gözlem, şehirdeki ailelerin, sahip oldukları toprakları yarıcılık, ortakçılık ya da kiracılık gibi yollarla topraksız köylü ailelerine işlettikleri ihtimalini akla getirmektedir. Gerçekten de, yine 1950 Ta-

rım Sayımı'nda elde edilen bilgilere göre kiracı, yarıcı ya da marabacı olan ailelerin sayısı, topraksız ailelerin en fazla olduğu bölgelerde daha yüksektir.³ Ancak, topraksız köylü ailelerinin en yüksek oranlara eriştiği tarım bölgelerinin bir bölümünde, geniş ölçüde hayvancılık yapıldığını ve topraksız gözüken ailelerin tümünün zorunlu olarak başkasının topraklarını ekmediğini de gözden uzak tutmamak gerekir. Kuramsal olarak, şehirde yaşayan toprak sahibi aileler iki kümeye ayrılabilir :

a) Asıl geçimini şehirdeki ticaret, küçük sanatlar ya da imalat gibi faaliyetlerden sağlayan ve köylerdeki küçük topraklarını kiraya, ortağa, yarıcıya verenler;

b) Şehirde başka işi olsun olmasın ortağa, yarıcıya, ya da kiraya verdikleri büyük topraklara sahip bulunanlar,

Her ailenin geniş topraklara sahip bulunması söz konusu olmayacağına göre, bu iki çeşit aileden sayıca birincilerin çok, ikincilerin az olması gerekir. Aslında, ister büyük ister küçük olsun, kendi mülkiyetlerindeki toprakları doğrudan doğruya işlemeyen ailelerin varlığı çeşitli sakıncalar doğuran bir durumdur. Fakat, az sayıda ailelerin sahip oldukları geniş toprakları kiracılık, ortaklık gibi yollarla başkalarına işlettirmeleri, çok sayıda ailelerin küçük toprakları aynı yollarla başkalarına ektirmelerinden daha büyük sakıncalar yaratır.

1950 Tarım Sayımı'nda, şehirde yaşayan ailelerin mülkiyetinde bulunan toprakların genişlikleri ve sözü edilen aileler arasındaki dağılımı ile ilgili bilgiler yoktur. Bu nedenle, şehirlerde oturan ailelerin doğrudan doğruya işlemedikleri topraklara sahip olmalarından doğan sakıncaların derecesi hakkında bir tahmin yapılamamaktadır.

II. 1952 Yılı Sonbahar Anketi : 1950 Genel Tarım Sayımı'nda elde edilemeyen tarımsal işletme büyüklüklerine ilişkin bilgiler, iki yıl sonra uygulanan «Sonbahar Anketi»nde toplanabilmıştır. Aşağıdaki tabloda, işledikleri toprak büyüklüğüne göre çiftçi ailelerinin bölünüşü görülmektedir.

Bu tabloda verilen bilgilere göre :

a) Türkiye'deki çiftçi ailelerinin % 62.15'i, 50 dönüm ya da daha küçük toprakları işlemekte, buna karşılık çiftçi ailelerinin sadece

³ İstatistik Umum Müdürlüğü : 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri, Ankara, 1956 Yayın No : 371, s. 122.

<i>İşletme Büyüklüğü (Dönüm)</i>	<i>Aile Sayısı</i>	<i>Aile Yüzdesi</i>	<i>İşlenen Toprağın Yüzölçümü (Dönüm)</i>	<i>İşlenen Toprağın Yüzdesi</i>
1 - 20	772.800	30.61	8.361.000	4.30
21 - 50	797.400	31.54	27.898.200	14.34
51 - 75	336.000	13.29	20.967.600	10.77
76 - 100	216.000	8.54	19.152.000	9.85
101 - 150	168.000	6.64	21.084.600	10.85
151 - 200	91.800	3.63	16.484.400	8.47
201 - 300	67.800	2.68	17.117.400	8.80
301 - 500	39.600	1.56	15.199.200	7.81
501 - 700	16.800	0.66	10.145.400	5.21
701 +	21.600	0.85	38.109.600	19.60
Toplam :	2.527.800	100.00	194.519.400	100.00

KAYNAK : İ. U. M. : 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri, Ankara 1956, Yayın No : 371, s. 124.

% 0.85'i, 700 dönümden büyük toprakları ekmektedirler. Fakat asıl dikkati çeken nokta, çiftçi ailelerinin sırasıyla 2/3'sine yakın bölümünü ve % 1'den azını oluşturan bu iki gruptan birincisinin işlediği toplam toprakların daha küçük bir yüzölçümüne sahip oluşudur. Başka bir deyişle, ekilen toprakların % 19.60'ını ailelerin % 0.85'i, % 18.64'ünü ise ailelerin % 62.15'i işlemektedir. 51 dönümden küçük toprakların toplam yüzölçümü, 700 dönümden büyük toprakların toplam yüzölçümünden iki milyon dönüm kadar daha az olduğu halde, bu toprakları işleyen ailelerin sayısı ötekileri eken ailelerden 72 misli fazladır.

b) Ailelerin % 90'ı 1 ilâ 150 dönüm genişliğindeki topraklar üzerinde çalışmakta ve bunların işledikleri topraklar, toplamın yarısına eşit bulunmaktadır. Çiftçi ailelerinin % 10'u ise, topraklarını öbür yarısını ekmektedirler. Bunlar tarafından işlenen topraklar, 150 dönümden daha büyük bir yüzölçümüne sahiptir.

c) Toplam toprakların 1/4'üne eşit olan 500 dönümden daha geniş topraklar, ailelerin sadece % 1,5'unca işlenmektedir.

Görüldüğü gibi, aileler, daha çok, küçük tarımsal işletmeler üzerinde yığılmış, topraklar ise, daha çok büyük işletmeler elinde toplanmış bulunmaktadır. Bu gözlem, 1952 yılında Türkiye'deki tarımsal toprakların çiftçi aileleri arasında ne kadar dengesiz ve adaletsiz dağılmış olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Öte yan-

dan, yine 1952 Sonbahar Anketi ile toplanan bilgilerin bölgelere göre incelenmesi, işlenen toprakların dağılımındaki dengesizliğin ve adaletsizliğin bazı il kümelerinde daha da belirgin olduğunu meydana çıkarmaktadır. Aşağıdaki tablo, ülkemizin beş bölgesinde 500 dönümden büyük toprakların ve bunları işleyen ailelerin yüzdelerini göstermektedir :

	<i>Ege Böl.</i>	<i>G. Doğu Anadolu</i>	<i>Orta Doğ. Anadolu</i>	<i>Orta Gü. Anadolu</i>	<i>Akdeniz Bölgesi</i>
Aile yüzdesi	1.8	2.4	0.7	2.4	4.8
İşlenen toprak yüzdesi	29.2	32.7	22.1	24.2	54.3

Ayrıca, sözü edilen bölgelerde, ekilen toprakların, sırasıyla, % 45, % 56, % 41, % 60 ve % 25'i 151 dönümden daha küçük bir yüzölçümüne sahip bulunmaktadır. Bu toprakları işleyen aileler ise, yine sırasıyla, % 95, % 86, % 94, % 82 ve % 84 oranındadır.

1952 Sonbahar Anketi, Türkiye'de sahip olunan tarımsal toprakların olmasa bile, işlenen toprakların çiftçi aileleri arasında çok dengesiz ve adaletsiz bir biçimde dağılmış bulunduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle bazı bölgelerde, büyük toprakların az sayıdaki aileler eliyle işlendiği görülmektedir. Ancak, söz konusu anket, toprak mülkiyetinin dağılımına ilişkin bilgiler vermediği için, büyük tarımsal işletmelerin, kiralanan küçük topraklar üzerinde mi yoksa sahip olunan geniş topraklar üzerinde mi kurulmuş olduğunu kesinlikle söylemek olanağı yoktur. Aynı nedenle, küçük işletmelerin büyük toprak sahiplerinden kiracılık, yarıcılık ve benzeri yollarla sağlanan topraklar üzerinde mi yoksa malik olunan toprak üzerinde mi kurulmuş olduğu kesinlikle söylenemez. Başka bir deyişle, Türkiye'de tarımsal toprak mülkiyeti dağılımının, işlenen toprakların dağılımından daha dengeli ve adaletli olup olmadığı sorusu, eldeki bilgilere dayanılarak doğrudan doğruya cevaplandırılmaz. Bu konuda ancak bir takım varsayımlar ileri sürülebilir ve eldeki dolaylı bilgilerin yardımı ile bu varsayımların gerçeğe uygunluğu araştırılabilir :

1 — Birinci varsayıma göre, işlenen toprakların dağılımı, sahip olunan toprakların dağılımına eşittir. Başka bir deyişle, toprağı işleyen onun mülküdür ve işlenen toprakların dağılımı, tarımsal topraklar üzerindeki mülkiyetin dağılımını göstermektedir.

2 — İkinci varsayıma göre, tarımsal işletmelerin bir bölümü, kendi mülkleri olmayan toprakları işlemektedir; fakat bunlar-

dan küçük işletmeler, daha çok başkalarına ait küçük toprakları ortakçılık, yarıcılık, kiracılık gibi yollarla tasarruf etmekte, büyük işletmeler de yine başkalarının mülkiyetinde bulunan geniş toprakları işlemektedirler. Bu durumda, toprağın işleyeni ile mâliki ayrı ayrı kişiler ya da aileler (işletmeler) olmakla birlikte, ekilen toprakların dağılımı, tarımsal topraklar üzerindeki mülkiyetin dağılımını gerçeğe az - çok uygun biçimde yansıtacaktır.

3 — Üçüncü varsayıma göre, Türkiye'de tarımsal toprak mülkiyeti, yukardaki tabloda verilen oranların gösterdiğinden daha adaletli bir biçimde dağılmıştır; fakat çok sayıda aileye ait küçük topraklar kiralanarak veya benzeri yollarla tutularak⁴ büyük işletmeler kurulduğu için işlenen toprakların çiftçi aileleri arasındaki dağılımı dengesiz ve adaletsiz görünmektedir.

4 — Dördüncü varsayıma göre, tarımsal toprak mülkiyetinin dağılımı işlenen toprakların dağılımından daha da dengesiz ve adaletsizdir. Geniş topraklara sahip olan kişiler, aileler ya da işletmeler topraklarının bir bölümünü veya tümünü kiraya, yarıcıya, ortakçıya, marabacıya ve benzerlerine vererek küçük işletmelerin kurulmasına yol açmaktadırlar. Başka bir deyişle, sahip olunan geniş topraklar, büyük işletmelerin elinde görünen topraklardan daha fazla olup, küçük tarım işletmelerinin bir bölümü kendilerine ait olmayan topraklar üzerinde çalışmaktadır.

5 — Beşinci varsayıma göre, tarımsal işletmelerin bazıları, kendi mülkleri olmayan toprakları işlemektedirler; fakat, küçük işletmeler, büyük toprak sahiplerine olduğu kadar küçük toprak sahiplerine ait mülkleri de çeşitli yollarla tasarruf etmektedirler. Yine büyük işletmeler, hem küçük hem de geniş toprak sahiplerinin mülkiyetinde bulunan toprakları kiralayarak işlemektedirler. Bu durumda kiracılık, ortakçılık, yarıcılık gibi yollarla tasarruf edilen tarımsal alanların küçük ya da büyük toprak sahiplerinden hangisine ait olduğu bilinmedikçe ve toprakları mülkiyet dışı yollarla tasarruf eden işletmelerin büyüklüğü belirtilmedikçe, işlenen toprakların dağılımı ile toprak mülkiyetinin dağılımı arasında bir ilişki kurma olanağı kolaylıkla bulunamaz. Büyük işletmelerin mülkiyet dışı yollarla tasarruf ettiği tarımsal alanlar, daha çok küçük toprak sahiplerine ait ise 3. cü, küçük işletmelerin kiracılık, ortakçılık gibi yollarla işledikleri alanlar, daha çok büyük toprak sahiplerine ait ise 4. cü varsayıma yaklaşmış olur. Yine, küçük

⁴ Büyük tarımsal işletmelerin, ortakçılık ya da yarıcılık gibi yollardan giderek başkalarına ait toprakları işlemeleri ihtimali çok daha zayıftır.

işletmelerin daha çok küçük toprak sahiplerine, bk işletmelerin de daha çok geniş toprak sahiplerine ait tarımsal alanları işlemeleri halinde, 2. ci varsayıma benzeyen bir durum ortaya ıkmiş olur.

İleriye sürülen varsayımların gerçeklere uygunluğu, eldeki başka bilgilerle denetlenebilir. Ancak, bu varsayımlardan birinin gerçeği daha iyi yansıttığı sonucuna varılsa bile, toprak mülkiyeti dağılımının yine da kesin biçimde ortaya konmuş olamayacağını gözden uzak tutmamak gerekir. Varılacak sonuç sadece, tarımsal topraklar üzerindeki mülkiyet dağılımının genel yönünü göstermiş olacaktır.

Türkiye'de kiracılık, ortaklık, yarılık ve benzeri yollarla toprak işleyen ifti ailelerinin bulunduğu bilindiğine göre, birinci varsayımın gerçekleri yansıtmadığı kolaylıkla sylenenebilir. Kaldı ki, 1950 Tarım Sayımı'nda toplanan bilgiler, ifti ailelerinin aşağı yukarı % 4'ünün kiracı, yarıı, marabacı ve benzeri durumda bulunduğunu % 22'ye yaklaşan bölümünün de yarı - kiracı olduğunu ortaya koymaktadır.⁵

Öte yandan, ikinci varsayım da, gerçekleşmesi kolay olmayan, çok özel bir duruma ilişkin bulunmaktadırdır. Kk toprak sahibi ailelere ait tarımsal alanları kk işletmelerin, geniş topraklara sahip ailelerin mülkiyetindeki tarımsal alanları ise bk işletmelerin, mülkiyet - dışı yollarla tasarruf etmeleri, ancak bir rastlantı sonucu ortaya çıkabilir.

Bu nedenlerle, Türkiye'de tarımsal toprak mülkiyetinin, ifti aileleri arasındaki dağılımının, son üç varsayımından birine uygun olabileceği sylenenebilir.

nc varsayımın gerçekleri yansıttığını kabul edebilmek için, tarımsal toprakları kiracılık yoluyla işleyen ailelerin (veya işletmelerin) az sayıda olmaları, buna karşılık, topraklarını kiraya veren aileler sayısının çok olması gerekir. Çünkü, ancak çok sayıda aileye ait kk topraklar, az sayıda aile tarafından kiralanarak bk tarımsal işletmeler kurulabilir. 1952 Sonbahar Anketi'nden elde edilen bilgiler, 200 dönümden bk toprakları işleyen ailelerin oranını % 5.75, 500 dönümden bk toprakları eken ailelerin oranını % 1.51 olarak göstermektedir. 1950 Sayımında, topraklarını kiraya veren ailelerin sayısı ile ilgili istatistikler toplanmamıştır. Bu yüzden, topraklarını kiraya veren

⁵ I. U. M. : 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri, s. 122.

ailelerin, varsayımı doğrulayacak kadar çok, ya da varsayımı yalanlayacak kadar az olduğunu söyleyebilmek olanağı yoktur. Buna karşılık, 1950 Tarım Sayımı'na göre, toprak işleyen ailelerin % 21.83'ü yarı - kiracı, % 0.65'i kiracı, % 02'si ise çeşitli biçimler gösteren kiracı durumundadır. Başka bir deyişle kiracı veya yarı - kiracı olarak toprak işleyen ailelerin oranı % 22.68'e eşit bulunmaktadır.⁶ Bu gözlem, üçüncü varsayımın da Türkiye'deki gerçek toprak mülkiyeti dağılımını yansıtmadığı sonucuna götürmektedir.⁷

Dördüncü varsayımın gerçeklere uygun düştüğü kabul edilirse, toprakları kiracı, yarıcı, ortakçı, marabacı olarak işleyen çok sayıda aile ile karşılaşılması beklenmelidir. Daha önce belirtildiği gibi dördüncü varsayım, az sayıda aile elinde toplanmış olan geniş toprakların hiç olmazsa bir dönümünün kiraya, ortağa, yarıcıya verildiğini ve böylece çok sayıda küçük işletmenin kurulduğunu öngörmektedir. 1950 Tarım Sayımı'ndan anlaşıldığına göre, toprak işleyen 2.284.675 ailenin % 2.92'si marabacı ve yarıcı olarak çalışmaktadır. Kiracı, yarı - kiracı, yarıcı ve marabacı durumunda olan toplam ailelerin oranı ise % 25.60'ı bulmaktadır. Başka bir deyişle, ailelerin 1/4'ü, kısmen ya da bütün bütün başkasının mülkiyetinde olan toprakları işlemektedirler. Öte yandan büyük tarımsal işletmelerin en çok görüldüğü beş bölgede, yani Güneydoğu Anadolu, Akdeniz, Ortagüney Anadolu, Ortadoğu Anadolu, ve Ege Bölgelerinde topraksız köylü ailelerinin oranları sırasıyla, % 30.88, % 24.48, % 17.98, % 13.44 ve % 13.13 olup Türkiye'nin dokuz tarımsal bölgesi içinde en yüksek yeri kaplamaktadırlar.⁸ Yine bu bölgelerdeki kiracı, yarı - kiracı, yarıcı, marabacı veya başka biçimlerde kiracı durumunda olan ailelerin, toprak işleyen toplam ailelere oranı genellikle daha yüksektir.⁹ Bu durumun, Türkiye'de tarımsal topraklar üzerindeki mülkiyet haklarının dördüncü varsayımına uy-

⁶ İ. U. M. : 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri, s. 122.

⁷ Kiracı sayısının fazla olmasından, çok sayıda küçük toprağın kiralanarak az sayıda büyük işletme kurulmadığı sonucu zorunlu olarak çıkarılamaz. Küçük toprakların kiralanmasıyla kurulan büyük işletmelerin yanında, küçük toprakları kiralayan küçük işletmelerin de bulunması halinde kiracı sayısı da yükselecektir. Ancak, bu durumda 3. cü varsayımdan 5. ci varsayımına geçilmiş olmaktadır.

⁸ İ. U. M. : 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri s. 2'de verilen rakamlardan hesaplanmış yüzdeler.

⁹ Bu oranlar, Güneydoğu Anadolu'da % 31.70, Akdeniz Bölgesinde % 34.47, Ortagüney Anadolu'da % 21.92, Ortadoğu Anadolu'da % 24.30, Ege Bölgesi'nde % 33.82'dir. Yüzdeler, İ. U. M. : 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri, s. 122'de verilen istatistiklerden yararlanarak hesaplanmıştır.

gun bir biçimde dağıldığı, başka bir deyişle, toprak mülkiyeti dağılımının, işlenen toprakların dağılımından daha dengesiz ve adaletsiz olduğu yolunda güçlü bir izlenim yaratmaktadır.

Ancak, bu noktada kesin bir yargıya varmanın güçlüğünü kabul etmek gerekir : Her ne kadar, ileri sürülen beş varsayımdan ilk üçünün Türkiye gerçeklerine uymadığı kolaylıkla söylenebilir ve dördüncü varsayımı doğrulayıcı kanıtlar ortaya atılabilirse de, eldeki bilgilere dayanarak beşinci varsayımın geçerlik derecesini anlamlı bir biçimde tartışmak çok zordur. Çünkü, dördüncü varsayımı doğrular görünen kanıtlar, beşinci varsayımı yadsıyacak nitelikte değildir. Gerçekten de, eğer kiracı ya da yarı-kiracı durumunda olan küçük işletmelerin bir bölümü, başkalarına ait küçük toprakları, bir bölümü geniş toprakların küçük parçalarını mülkiyet-dışı yollarla tasarruf etmekteyse, buna karşılık kiracı ya da yarı-kiracı durumunda olan büyük işletmelerin bir bölümü küçük, öbür bölümü büyük toprakları kiralamaktaysa, yine çok sayıda kiracı aile ile karşılaşılabilir. Bu takdirde, toprakların dağılımı ile toprak mülkiyetinin dağılımı arasında bir bağıntı kurabilmek için elde ek bilgilerin bulunması zorunludur. Beşinci varsayımın gerçeklere uygun düştüğü kabul edilirse, işlenen toprakların dağılımına bakarak toprak mülkiyetinin dağılımı hakkında bir yargıya varabilmek için :

a) Kiracılık, yarıcılık, ortaklık ya da marabacılık gibi yollarla işlenen alanların hangi ölçüde geniş toprak sahiplerine, hangi ölçüde küçük toprak sahiplerine ait bulunduğunu,

b) Toprakları mülkiyet-dışı yollarla tasarruf edenlerin daha çok küçük işletmeler mi, yoksa daha çok büyük işletmeler mi olduğunu gösteren bilgilerin varlığı gereklidir. Geniş toprak sahiplerinin kiracısı, ortakçısı ya da yarıcısı veya marabacısı olan küçük işletmelerin sayısı ne kadar çoksa, toprak mülkiyetinin dağılımı o kadar adaletsiz olacak, buna karşılık, küçük toprak sahiplerinin kiracısı durumunda olan büyük işletmelerin sayısı fazla olduğu ölçüde, mülkiyet dağılımı daha adaletli bir görünüm kazanacaktır. Ancak, bu konuda bilgi verecek istatistikler, ne 1950 Tarım Sayımı'nda ne de 1952 Sonbahar Anketi'nde bulunabilmektedir. 1950 Tarım Sayımı'nda verilen istatistiklere göre toprakları salt kiracı, yarıcı, marabacı olarak ve benzeri biçimlerde işleyen tüm ailelerin oranı, toplamın % 3.7'sine eşittir. Bu, çok düşük bir orandır ve söz konusu ailelerin, başkalarına ait toprakları işleyen küçük işletmeler olduğu kabul edilirse, Türkiye'de toprak mülkiyeti dağılımının, işlenen toprakların dağılımından daha iyi olduğu söylene-

bilir. Bununla birlikte, büyük tarımsal işletmelerin en çok görüldüğü bölgelerde kiracı, yarıcı ve marabacı ailelerin oranı, Türkiye ortalamasının çok üstüne çıkmaktadır. Örneğin bu oran, Güneydoğu Anadolu'da % 15.4'e, Akdeniz Bölgesi'nde % 7.7'ye, Ortadoğu Anadolu'da % 5.5'e, Ege Bölgesi'nde de % 3.9'a yükselmektedir. Yine bu bölgelerde, topraksız köylü ailelerinin oranı, bütün öteki bölgelerden daha büyüktür. Bu gözlemler, kesin bir kanıt niteliğini taşımamakla birlikte, Türkiye'nin hiç olmazsa bazı bölgelerinde tarımsal topraklar üzerindeki mülkiyet hakkının çiftçi aileleri arasındaki dağılımının, işlenen toprakların dağılımından daha adaletsiz olabileceği kuşkusunu doğurmaktadır.

1952 Sonbahar Anketi'nden elde edilen sonuçlar, işlenen toprakların dengesiz ve adaletsiz bir dağılım gösterdiğini açıkça ortaya koymaktadır. Buna karşılık, gerek 1950 Tarım Sayımı'nda gerekse 1952 Anketi'nde verilen bilgiler, tarımsal topraklar üzerindeki mülkiyet dağılımına ilişkin kesin bir yargıya varabilmek için yeterli değildir. Bununla birlikte eldeki bazı istatistikler, Türkiye'nin hiç olmazsa belirli bölgelerinde mülkiyet dağılımının, işlenen toprakların dağılımından daha adaletsiz olduğu izlenimini yaratmaktadır.

III. 1961 Yılı Anketi : Böyle bir izlenimi destekleyici ek bilgiler, 4.3.1961 tarihli ankette yer almaktadır. Kişilere ait 1000 dönümlük ve daha büyük çiftliklerin sayısını gösteren anket, 53 ili kapsamaktadır. Söz konusu anket, işlenen ya da malik olunan toprakların tümüne ilişkin yüzölçümü ve tarımsal toprakların çiftçi aileleri ya da işletmeler arasındaki dağılımını göstermemekle birlikte, büyük çiftliklerin en çok hangi illerde ve bölgelerde yoğunlaştığını ortaya koyma yönünden yararlı sayılabilir.

1961 Anketi sekiz yıldan biraz fazla bir süre sonra yapılmış olmakla birlikte, 1952 Sonbahar Anketi'nden elde edilen bilgileri doğrulayıcı niteliktedir. 1952 Anketine göre, işlenen toprakların dağılımında en büyük adaletsizliğin görüldüğü bölgeler, 1961 Anketinde de genellikle büyük çiftliklerin fazla olduğu bölgeler olarak ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, her bölge içindeki belirli bazı illerde büyük çiftliklerin daha fazla olduğu görülmektedir. Örneğin, Güneydoğu Anadolu'da Diyarbakır, Urfa; Akdeniz Bölgesi'nde Gaziantep, Hatay, Adana; Ortaküney Anadolu'da Konya; Ortakuzey Anadolu'da Ankara ve Eskişehir; Marmara Bölgesi'nde Tekirdağ, kendi gruplarındaki öteki illerden daha çok sayıda büyük çiftliklere sahip bulunmaktadır.

<i>Çiftlik Büyüküğü (Dönüm)</i>	<i>G. Doğu Anadolu</i>	<i>Akdeniz Bölgesi</i>	<i>Ege Bölgesi</i>	<i>Marmara Bölgesi</i>	<i>Ortakuzey Anadolu</i>	<i>Ortagüney Anadolu</i>	<i>Ortadoğu Anadolu</i>	<i>K. Doğu Anadolu</i>	<i>K. Deniz Bölgesi</i>	<i>Toplam</i>
1000 - 1250	107	278	109	70	125	109	46	51	5	900
1251 - 1500	93	174	53	67	37	39	18	19	—	500
1501 - 1750	9	27	10	16	14	12	3	4	—	95
1751 - 2000	172	130	33	38	38	19	28	9	1	468
2001 - 2500	72	66	34	34	21	14	14	2	—	257
2501 - 3000	136	88	36	14	11	8	23	2	—	318
3001 - 3500	39	16	10	14	5	4	6	2	—	96
3501 - 4000	76	43	8	17	9	4	5	—	—	162
4001 - 4500	22	8	3	6	2	1	—	1	—	43
4501 - 5000	95	27	6	10	3	5	2	4	—	152
5001 +	152	51	32	44	22	5	14	8	—	328
TOPLAM	973	908	334	330	287	220	159	102	6	3319

KAYNAK : D. İ. E. Aylık İstatistik Bülteni No : 91, Ankara 1961.

IV. 1963 Genel Tarım Sayımı: Türkiye'de tarımsal topraklar üzerindeki mülkiyet haklarının dağılımı ile ilgili bilgi veren tek kaynak, 1963 yılı Genel Tarım Sayımı'dır. İki ayrı aşamada uygulanan 1963 yılı Tarım Sayımının birinci bölümünde, başlıca, a) işlenen, b) sahip olunan, c) kira ile tutulan, d) ortakçılık ve yarıcılıkla tutulan toprakların işletmeler arasındaki dağılımına ilişkin bilgiler toplanmıştır. 1952 Sonbahar Anketi'nden farklı olarak 1963 Tarım Sayımı, tarımsal toprakların çiftçi aileleri arasındaki değil işletmeler arasındaki dağılımını göstermektedir. Sayımda, «gerçek ve tüzel kişilerce bağımsız olarak ya da başkalarının yardımı ile yapılan ve kısmen ya da tamamen tarımsal üretime yönelmiş faaliyetlere» tarımsal işletme denmiştir. Özellikle, küçük topraklı işletmelerin çiftçi aileleri ile çakıştığı söylenebilirse de, işletme ile aile arasında tam bir özdeşlik olmadığı açıktır. Bu bakımdan, 1952 Anketi ile 1963 Sayımı'nı anlamlı bir biçimde karşılaştırmak mümkün olmamaktadır. Aslında her iki sayım arasında, karşılaştırma yapmağı güçleştiren başka ayrılıklar da vardır.

1963 Genel Tarım Sayımı, adı geçen yılda doğrudan doğruya tarımla uğraşan 3.100.947 işletmenin varlığını ve bunların toplam olarak 171.427.770 dönüm büyüklüğünde toprak işlediklerini göstermektedir.¹⁰ Bu topraklar, tarlalardan, yem bitkileri yetiştirilen alanlardan (sun'i çayırlar) sebze, meyva ve çay bahçelerinden, nadasa bırakılan topraklardan, bağlardan, ve zeytinliklerden, sürekli çayırlar ve otlaklardan, koruluklar, ormanlıklar ve başka biçimlerde kullanılan topraklardan meydana gelmektedir. 1963 Tarım Sayımı, sözü edilen işletmelerden başka, toprağının tümünü kiraya ya da ortakçıya veren 104.347 küçük ve 283 büyük tarım işletmesiyle, 308.899 topraksız işletmenin var olduğunu ortaya koymaktadır. Topraksız işletmelerin hayvancılık ve tarımsal sanatlarla uğraştıkları anlaşılmaktadır.¹¹

Tarımsal toprakların işletmeler arasındaki dağılımı, 1963 Genel Tarım Sayımı'nda elde edilen bilgilerden yararlanarak hesaplanmış ve arka sayfadaki tabloda gösterilmiştir.

İşlenen toprakların özel kişilere ait işletmeler arasındaki dağılımını ortaya koyabilmek için, devletin sahip olduğu ve işlettiği

¹⁰ D. İ. E. : 1963 Genel Tarım Sayımı Örnekleme Sonuçları, Ankara 1965 Yayın No : 477 s. 1.

1952 Sonbahar Anketinde tarımla uğraşan aileler 2.527.800, bunların işledikleri toprakların yüzölçümü 194.519.400 dönüm olarak gösterilmiştir.

¹¹ Bk. D. İ. E. a.g.e., sh. 94'de «Tarımsal İşletme» tanımı.

<i>İşletme Büyüklüğü (Dönüm)</i>	<i>İşletme Sayısı</i>	<i>İşletme Yüzdesi</i>	<i>İşlenen Toprağın Yüzölçümü (Dönüm)</i>	<i>İşlenen Toprağın Yüzdesi</i>
1 - 5	398.866	12.86	1.143.850	0.66
6 - 10	375.329	12.10	3.173.240	1.85
11 - 20	494.623	15.95	7.447.670	4.34
21 - 30	349.096	11.25	8.697.630	5.07
31 - 40	291.121	9.38	10.242.840	5.97
41 - 50	223.253	7.19	10.088.630	5.88
51 - 100	561.732	18.11	39.953.110	23.30
101 - 200	291.693	9.40	39.730.760	23.17
201 - 500	99.785	3.21	28.421.270	16.57
501 - 999	11.029	0.35	7.551.580	4.40
1000 - 2500	2.851	0.09	3.699.230	2.15
2501 - 4999	981	0.03	3.137.420	1.84
5000 +	491	0.01	4.056.110	2.36
Devlet ku- rum ve çiftlikleri	97	0.00	4.084.430	2.38
TOPLAM	3.100.947	99.88	171.427.770	99.94

çiftlikleri, tabloda verilen rakamlardan çıkarmak gerekir. Bu durumda, son sütündeki yüzdeler hafifçe değişmektedir.

Devlet çiftlikleri bir yana bırakılırsa, tarımsal toprakların özel işletmeler arasındaki dağılımına ilişkin bazı gözlemler yapılabilir :

a) İşletmelerin ezici çoğunluğu (% 87'si) 100 dönüm büyüklüğünde ya da daha küçük toprakları işlemektedirler. Oysa, bunların ettikleri topraklar, toplamın yarısından azını (% 48.3'ünü) meydana getirmektedir. Buna karşılık, 100 dönümden daha geniş topraklı işletmeler, % 13 oranında oldukları halde, toplam toprakların yarısından fazlasını (% 51.7'sini) işlemektedir.

b) 1 ilâ 30 dönüm büyüklüğündeki topraklar üzerinde çalışan küçü işletmelerle 500 dönümden daha geniş toprakları elinde tutan işletmeler tarafından işlenen toprakların toplam yüzölçümü aşağı yukarı aynı büyüklüktedir. Ancak, çok küçük işletmelerin sayısı, toplam işletmelerin yarısından fazla (% 52.16) olduğu halde, 500 dönümden büyük topraklı işletmelerin oranı yüzde yarımı bile (% 0.48) bulmamaktadır. Gerçekten de, işlenen toprakların dağılımında görülen en belirli dengesizlik, hemen hemen aynı büyüklükteki toprakları işleyen küçük ve büyük işletmelerin sayıları arasın-

daki oransızlıktır. Aşağıdaki tablo, bu dengesizliği açıkça ortaya koymaktadır :

<i>İşletme Büyüklüğü (Dönüm)</i>	<i>İşletme Sayısı</i>	<i>İşletme Yüzdesi</i>	<i>İşlenen Toprak Büyüklüğü</i>	<i>İşlenen Toprak Yüzdesi</i>
1 - 30	1.617.914	52.16	20.462.390	12.20
31 - 500	1.467.584	47.29	128.436.610	76.74
501 +	15.372	0.48	18.444.340	11.02

Görüldüğü gibi, 1 ilâ 30 dönümlü 1.617.914 küçük işletme eliyle işlenen toprakların toplam büyüklüğü ile sadece 15.372 işletmenin ektiği toprakların toplam genişliği, birbirine çok yakın bulunmaktadır. Yine, toplamın 1/4'ine eşit olan 774.195 işletmenin 1 ilâ 10 dönümlük topraklar üzerinde çalışmakta ve tarımsal alanların % 2.51'ini ancak bulan 4.317.090 dönüm büyüklüğündeki toprakları işlemekte olduğu görülmektedir. Buna karşılık, tüm işletmelerin sadece binde biri kadar olan 5000 dönümden geniş topraklı işletmeler, yaklaşık olarak, aynı büyüklükteki (4.056.110 dönüm) toprakları ekmektedir.

c) İşlenen toprakların yarıya yakın bölümünün (% 47.61'inin) 51 ilâ 200 dönüm büyüklüğünde olduğu göze çarpmaktadır. Oysa, bu toprakları tasarruf eden işletmelerin sayısı, toplamın 1/4'inden biraz fazladır (% 27.51). Bu gözleme dayanarak, yurduzdaki hâkim işletme büyüklüğünün 100 dönümden küçük olmasına karşılık, işlenen toprakların büyük çoğunluğunun 51 ile 200 dönüm arasında değişen bir genişliğe sahip bulunduğu söylenebilir.

1963 Genel Tarım Sayımı'nda, işlenen toprakların dağılımını bölgeler ve iller bakımından gösteren bilgiler toplanmamıştır. Fakat, işlenen toprakların işletmeler arasındaki dağılımının, bazı bölgeler ve illerde daha iyi olmasına karşılık, başka bölgeler ve illerde daha dengesiz olduğu görüşü ileri sürülebilir. Gerek 1952 Sonbahar Anketi'nden, gerekse illerde ele alınacak olan Köy Envanter Etüdülerinden elde edilen bilgiler, bu görüşü doğrulayacak niteliktedir.

1952 Sonbahar Anketi'nden farklı olarak 1963 yılı Genel Tarım Sayımı, tarımsal toprakların mülkiyetine ilişkin bilgiler de vermektedir. Sayıma göre, Türkiye'de toprağa sahip olan 3.069.921 işletme bulunmaktadır. Bunlardan 104.347 küçük, 275 büyük işlet-

me, topraklarının tümünü kiraya ya da ortakçıya vermektedir. Geri kalanlar ise :

- a) Sahip oldukları toprakları işleyenler,
- b) Sahip oldukları toprakları kiracılık, ortakçılık, yarıcılık, yoluyla ya da başka biçimlerde tuttıkları topraklarla tamamlayanlar,
- c) Sahip oldukları toprakların bir bölümünü ortakçıya, yarıcıya, ya da kiraya verenler,
- d) Sahip oldukları toprakların bir bölümünü ortakçıya, yarıcıya, kiraya veren, fakat aynı zamanda kiracılık, ortakçılık, yarıcılık yoluyla ya da başka biçimlerde toprak tutan işletmeler, olarak dört kümeye ayrılabilir.

1963 Tarım Sayımı'nın kapsamına giren 3.100.947 işletmenin 3.069.921'i toprak sahibi bulunmakta, 293.518'i toprak kiralamakta, 521.176'sı ortakçılık ya da yarıcılıkla toprak işlemekte, 115.703'ü başka biçimlerde toprak tutmakta, 566.896'sı da topraklarının tümünü veya bir bölümünü ortakçılık, yarıcılık, kiracılık yoluyla ya da öteki biçimlerde başkalarına vermektedir. İşlenen tarımsal toprakların çeşitli tasarruf biçimlerine göre dağılışı aşağıda tabloda görülmektedir :

Sahip olunan topraklar	:	169.681.190 dönüm
Kira ile tutulan topraklar	:	7.130.580 »
Ortakçılık veya yarıcılıkla tutulan topraklar	:	15.323.120 »
Başka biçimlerde tutulan topraklar	:	2.240.150 »
TOPLAM	:	<u>194.375.040</u>
Ortağa, yarıcıya, kiraya veya öteki yollarla başkalarına verilen topraklar	:	<u>22.947.270</u>
		<u>171.427.770</u>

KAYNAK : D.İ.E. 1963 Genel Tarım Sayımı Örnekleme Sonuçları, s . 1.

Yukarıdaki tablonun ortaya koyduğuna göre işlenen topraklar, sahip olunan topraklardan 1.746.580 dönüm kadar fazlalık göstermektedir. Bu fazlalığın kaynağı hakkında, 1963 Sayımı herhangi bir bilgi vermemekle birlikte, söz konusu toprakların Hazi-

neye ait olduğu ve özel işletmeler tarafından çeşitli yollarla elde edilerek işlendiği söylenebilir.

Sahip olunan toprakların işletmeler arasındaki dağılımı, 1963 Genel Tarım Sayımıyla toplanan bilgilerden hesaplanmış ve aşağıdaki tabloda gösterilmiştir :

<i>Toprak Büyüklüğü (Dönüm)</i>	<i>İşletme Sayısı</i>	<i>İşletme Yüzdesi</i>	<i>Sahip Olunan Toprak (Dönüm)</i>	<i>Sahip Olunan Toprak Yüzdesi</i>
1 - 5	373.743	12.17	4.749.090	2.80
6 - 10	360.161	11.73	5.230.280	3.08
11 - 20	471.885	15.37	8.143.710	4.80
21 - 30	336.551	10.96	8.500.870	5.01
31 - 40	281.385	9.17	10.024.650	5.90
41 - 50	214.593	6.99	9.679.740	5.70
51 - 100	536.570	17.49	35.469.510	20.90
101 - 200	280.104	9.12	35.463.510	20.90
201 - 500	94.296	3.07	25.332.250	14.93
501 - 999	11.566	0.38	6.621.650	3.90
1000 - 2500	2.894	0.09	3.539.140	2.09
2501 - 4999	973	0.03	3.159.870	1.86
5000 +	482	0.02	3.703.790	2.18
Devlet kurum ve çiftlikleri	96	0.00	3.982.090	2.35
Toprağın tümünü kiraya veya ortağa veren küçük işletmeler	104.347	3.40	5.319.650	3.15
Toprağın tümünü kiraya veya ortağa veren büyük işletmeler	275	0.01	761.390	0.45
TOPLAM	3.069.921	100.00	169.681.190	100.00

Topraklarının tümünü kiraya ya da ortağa veren işletmelerin mülkiyetinde bulunan toprakların büyüklükleri 1963 Sayımı'nda ayrıca gösterilmediği için, mülkiyet dağılımını incelerken güçlüklerle karşılaşmaktadır. Ancak, toprağının tümünü kiraya ya da ortağa veren küçük işletmelerin ortalama olarak 100 dönüm ya da daha dar, büyük işletmelerin ise 500 dönümden daha geniş topraklara sahip oldukları kabul edilebilir.¹² Özel işletmelerin mülkiyetinde bulunan toprakların dağılımını inceleyebilmek için, yine devlet kurumlarına ve çiftliklerine ait toprakları tablodaki ra-

¹² Ortalama toprak büyüklüğü küçük işletmelerde 50, büyük işletmelerde 2768 dönüm kadardır.

kamlardan düşmek gerekir. Bu takdirde, mülkiyete konu olan tarımsal toprakların, özel işletmeler arasındaki dağılımına ilişkin bazı gözlemler yapılabilir :

a) Sahip olunan toprakların % 52.6'sı, 100 dönüm büyüklüğünde veya daha küçük olup, işletmelerin, % 87.3'ünün mülkiyetindedir. Buna karşılık, işletmelerin % 12.7'si, toprakların % 47.4'üne sahip bulunmakta ve 100 dönümden daha geniş toprakların mülkiyetini elde tutmaktadır.

b) 501 dönüm ya da daha geniş topraklara sahip olan tarımsal işletmelerin oranı sadece yüzde yarım (% 0.53) olduğu halde, bunlar, toprakların 1/10'ünün mülkiyetini elde bulundurmaktadırlar.

c) İşlenen topraklarda olduğu gibi, sahip olunan topraklarda da hâkim büyüklük 51 ilâ 200 dönümdür. Gerçekten, sahip olunan toprakların % 42'ye yaklaşan bölümü, 51 ilâ 200 dönüm büyüklüğündedir. Küçük işletmelerin mülkiyetinde olan ve tümüyle kiraya ya da ortağa verilen toprakların hiç olmazsa bir bölümünün 51 dönüm veya daha geniş oldukları kabul edilirse, bu oran daha da yükselir.

d) Öte yandan, kiracılık, ortakçılık, yarıcılık yoluyla veya başka biçimlerde toprak tasarrufu da en fazla 51 ilâ 200 dönüm büyüklüğündeki işletmelerde görülmektedir. Kiralanan toprakların % 47.44'ü, ortakçılık ve yarıcılık yoluyla işlenen tarımsal alanların % 50.27'si ve başka yollarla tutulan toprakların % 45.95'i, bu büyüklükteki işletmelerin elinde bulunmaktadır.

1963 Sayımı'nda, işlenen toprakların büyüklüğü ile sahip olunan toprakların büyüklüğüne ilişkin bilgilerin karşılaştırılması, bir başka ilgi çekici sonuca ulaştırmaktadır : 2501 ilâ 4999 dönüm büyüklüğündeki işletmeler bir yana bırakılırsa, 21 dönümden daha geniş topraklı işletmelerin -tüm olarak ele alındıklarında- kiracılık, yarıcılık ya da öteki yollarla başkalarına verdikleri topraklardan daha fazlasını kiracılık, ortakçılık, ve benzeri biçimlerde tasarruf ettikleri görülmektedir. Başka bir deyişle, bu işletmeler, tüm olarak sahip oldukları topraklardan daha çoğunu işlemektedirler. 21 dönümden büyük işletmelerin sahip oldukları topraklar ile işledikleri topraklar arasındaki farkın çok büyük bir bölümü, toprağının tümünü kiraya veya ortağa veren küçük ve büyük işletmelerin topraklarından ve 1 ilâ 20 dönüm büyüklüğündeki işletmelerin ortakçılık, yarıcılık, kiracılık gibi yollarla başkalarına verdikleri

topraklardan meydana gelmektedir. Geriye kalan 1.746.580 dönümlük bölümün kaynağı hakkında 1963 Tarım Sayımı herhangi bir bilgi vermemektedir. Daha önce de değinildiği gibi, ülkede işlenen tüm topraklarla, sahip olunan bütün topraklar arasındaki farka eşit olan bu toprakların Hazine'ye ait oldukları ileri sürülebilir.

1963 Yılı Genel Tarım Sayımı'nda toplanan bilgilerden yararlanarak düzenlenen aşağıdaki tablo, 21 dönümden geniş topraklı işletmelerin kiracılık, ortakçılık, yarıcılık gibi yollarla tasarruf ettikleri toprakların kaynaklarını göstermektedir.

	Dönüm	Yüzde
I. 1-20 dönüm büyüklüğündeki işletmelere ait topraklar ¹³	6.380.770	4.94
II. Toprağının tümünü kiraya veya ortağa veren küçük işletmelere ait topraklar.	5.319.650	37.5
III. Toprağının tümünü kiraya veya ortağa veren büyük işletmelere ait topraklar.	761.390	5.3
IV. Hazineye ait topraklar	1.746.580	12.3
TOPLAM :	14.208.390	100.0
21 dönüm veya daha büyük topraklı işletmelerin sahip oldukları topraklarla işledikleri topraklar arasındaki fark	14.208.390	

Bu tabloya ve 1963 Sayımında verilen öteki bilgilere bakarak, küçük işletmelerin, geniş toprakların kiracılık, yarıcılık, ortakçılık ve benzeri yollarla tasarruf edilmesi sonucu ortaya çıkmadığı, aksine, başkalarına ait küçük toprakların çeşitli biçimlerde tutulmasıyla orta ya da büyük köylü işletmelerinin kurulduğu ileri sürülebilir.

Aslında, sahip oldukları topraklardan daha fazlasını işleyen işletmelerin, başka bir deyişle, ortakçılık, yarıcılık, kiracılık ve benzeri yollarla en fazla toprak tutan işletmelerin çoğunlukla 51-500

¹³ 2501-4999 dönüm büyüklüğündeki işletmelerin sahip oldukları ve işledikleri topraklar arasındaki 22.450 dönümlük fark dahil.

dönüm büyüklüğünde olduğu görülmektedir. Aşağıdaki tablo, çeşitli biçimlerde tasarruf edilen toprakların yüzdelerini vermektedir.

<i>İşletme büyüklüğü (Dönüm)</i>	<i>Toprak sahibi işletmeler</i>	<i>Sahip olunan topraklar</i>	<i>Kiralanın topraklar</i>	<i>Ortaklık, yarıcılık yoluyla tutulan topraklar</i>	<i>Başka yollarla tutulan topraklar</i>	<i>Ortakçıya, yarıcıya, kiraya veya öteki biçimlerde başkalarına verilen top.</i>
1 - 50	66.39	27.29	20.64	20.90	20.14	46.89
51 - 500	29.68	56.73	66.15	66.11	64.83	19.77
501 +	0.52	10.03	11.26	12.44	10.30	6.59
Toprağının tümünü kiraya ya da ortakçıya veren küçük işletmeler	3.40	3.15	1.48	—	0.23	23.66
Toprağının tümünü kiraya ya da ortağa veren büyük işletmeler,	0.01	0.45	0.11	0.00	0.80	3.43
Devlet işletmeleri	0.00	2.35	0.30	—	3.70	0.00

KAYNAK : D.İ.E. 1963 Genel Tarım Sayımı Örneklemeye Sonuçları, s. 6.

Tablodan anlaşılacağı gibi, 51-100 ve 101-500 dönümlük işletmeler, bir bütün olarak ele alındıklarında, sahip olduklarından daha geniş toprakları işlemektedirler. Yine bu işletmeler, kiralanın, ortaklık ya da yarıcılık yoluyla veya başka biçimlerde tutulan toprakların çok önemli bir bölümünü tasarruf etmektedirler. Buna bakarak, Türkiye'deki 51-100 dönümlük ve 101-500 dönümlük işletmelerin daha çok, çeşitli yollarla tutulan küçük toprakların sahip olunan topraklara katılmasıyla meydana getirildiği söylenebilir. Aynı gözlem, 500 dönümden büyük toprakları işleyen işletmeler hakkında da yapılabilir. Gerçekten, 1963 Genel Tarım Sayımı Örneklemeye Sonuçları, işlenen topraklarının dağılımının, sahip olunan toprakların dağılımından daha dengesiz olduğunu ortaya koymaktadır. Yukarıdaki gibi bir yorum, başka bir deyişle, çeşitli biçimlerde tasarruf edilen toprakların sahip olunan topraklara katılmasıyla orta ya da büyük ve çok büyük işletmelerin kurulduğu yolundaki görüş bu durumu açıklayabilecek niteliktedir.

1963 Tarım Sayımı'ndan elde edilen bilgiler üzerindeki inceleme bir takım sonuçlara ulaştırmaktadır :

a) Türkiye'de gerek işlenen gerekse sahip olunan tarımsal toprakların dağılımı büyük bir dengesizlik ve adaletsizlik göstermektedir. İşlenen toprakların sadece % 7'sine yaklaşan bölümü 1-20 dönüm genişliğindeki tarımsal alanlar olduğu halde, bu topraklar işletmelerin % 41'i tarafından ekilmektedir. Oysa, işletmelerin sadece % 0.5'i tarafından işlenen 500 dönümden büyük topraklar, toplamın % 11'ini bulmaktadır. Buna benzer bir durum, sahip olunan topraklarda da görülmektedir. Toplamın 1/10 ini oluşturan 500 dönümden büyük topraklar, işletmelerin % 0.5'inin mülkiyetinde bulunmaktadır.

b) Gerek işlenen gerekse sahip olunan topraklarda hâkim büyüklük 51-200 dönümdür. Yine, 201 ilâ 500 dönüm genişliğindeki toprakların, toplam içinde önemli bir yer tuttukları da görülmektedir. Orta ve büyük tarım işletmeleri diye adlandırılabilir olan 51 ilâ 500 dönümlü işletmeler, tüm olarak ele alındıklarında, hem işlenen hem de sahip olunan toprakların yarısından çok fazlasını (sırayla % 63 ve % 58) elde buldurmalarına karşılık, toplam işletmelerin % 30'unu oluşturmaktadır.

c) Sayımda toplanan bilgilere göre, bir çok işletme, sahip oldukları toprakların hepsini ya da bir bölümünü, kiracılık, yarıcılık, ortakçılık yoluyla ya da öteki yollarla başka işletmelere vermektedir. Yine bir çok işletme de, işledikleri toprakların tümünü ya da bir bölümünü, kiracılık, yarıcılık, ortakçılık ve benzeri yollarla başka işletmelerden almaktadırlar. Bir çok hallerde, geniş toprak sahiplerinin çeşitli yollarla küçük işletmelere toprak vermiş oldukları, büyük işletmelerin de küçük işletmelere ait toprakları çeşitli biçimlerde tasarruf ettikleri şüphesizdir. Ancak, işletmeler gruplar halinde ele alınır ve 2501-4999 dönüm büyüklüğündeki işletmeler bir yana bırakılırsa, 20 dönümden geniş topraklı işletmelerin, sahip olduklarından daha geniş toprakları işledikleri, başka bir deyişle, başkalarına verdikleri topraklardan daha çoğunu başkalarından aldıkları görülmektedir. Konuya ters yönden bakılırsa, 21 dönümden küçük topraklı işletmeler grubunun, sahip oldukları topraklardan daha azını işledikleri söylenebilir. Tüm olarak ele alınan 20 dönümden büyük işletmelerin sahip oldukları ve işledikleri topraklar esasındaki farkın % 44.9'u, 21 dönümden küçük işletmelere ait topraklardan oluşmaktadır. Buna topraklarının tümünü kiraya ya da ortağa veren küçük işletmelerin mülkiyetindeki topraklara ilişkin yüzde katılırsa % 82,4 oranı elde edilir. Demek ki, 20 dönümden büyük işletmelerin kira, yarıcılık, ortakçılık, ve benzeri yollarla tuttukları toprakların çok büyük bir bölü-

mü, küçük toprak sahiplerine ait bulunmaktadır. Bununla birlikte, yukarıdaki tablodan anlaşıldığı üzere, mülkiyet dışı yollarla tasarruf edilen toprakların en büyük bölümü 51 ilâ 500 dönümlük işletmeler elinde toplanmış durumdadır. Yani, işlenen toprakla sahip olunan topraklar arasındaki en büyük fark bu işletmelerde görülmektedir. Buna bakarak, küçük işletmelerin mülkiyetindeki toprakların daha çok 51 ilâ 500 dönümlük işletmeler tarafından tasarruf edildiği söylenebilir. Gerçekten de, 500 dönümden büyük işletmelerin mülkiyet dışı yollarla tasarruf ettikleri toprakların oranı, nispeten önemsizdir. Öte yandan, bu işletmelerin gerek sahip oldukları ve işledikleri topraklar arasındaki fark, gerekse kiraya, ortakçıya, yarıcıya verdikleri topraklar, toplam içinde önemsiz sayılabilecek bir yer tutmaktadır.

d) 1963 Genel Tarım Sayımı Örnekleme Sonuçları, ülkemizde, işlenen toprakların sahip olunan topraklardan daha adaletsiz bir biçimde dağılmış olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, orta ve büyük işletmelerin, sahip oldukları topraklara kiracılık, yarıcılık, ortakçılık gibi yollarla tuttukları toprakları katarak işlemelerinden doğmaktadır. Yine, işlenen toprakların dağılımında daha büyük adaletsizliğin görülmesi, Hazine'ye ait toprakların, genellikle orta ya da büyük işletmeler tarafından işlendiği izlenimini yaratmaktadır.

V. Köy Envanter Etüdüleri : Ülkemizde, işlenen tarımsal toprakların çiftçi aileleri arasındaki dağılımı ile ilgili en yeni bilgiler, Köy İşleri Bakanlığı'nın hazırladığı Köy Envanter Etüdüleri'nde yer almaktadır. Bu Etüdler, il hatta ilçe düzeyinde ayrıntılı bilgi vermekle birlikte, birçok yönlerden yetersiz kalmaktadır. İlk, sözü edilen etüdler, ülkemizin tümünü kapsamamaktadır. Öte yandan Köy Envanter Etüdüleri, il ve ilçe merkezleri ile köy sınırları dışında kalan doğal kaynakları ve Devlet çiftliklerini kavramamaktadır. 200 dönümden büyük toprakların bölünüşü ile ilgili bilgilerin Köy Envanter Etüdülerinde bulunmayışı da önemli bir eksiklik-tir.

Bugüne kadar yayınlanan Köy Envanter Etüdülerine göre, 46 ilimizdeki 2.564.401 çiftçi ailesi, toplam olarak 91.226.166 dönüm toprak işlemektedirler. Bu toprakların çiftçi aileleri arasındaki dağılımını yandaki tablo göstermektedir.

Bu duruma göre, ülkemizin 46 ilinde, çiftçi ailelerinin sadece % 3.5'i, ekilen toprakların % 26.75'ini, başka bir deyişle, 1/4'ünden biraz çoğunu işlemektedirler. Bu ailelerden her birinin işledi-

<i>İşletme Büyüklüğü (Dönüm)</i>	<i>Aile Yüzdesi</i>	<i>İşlenen Toprakların Yüzdesi</i>
0 - 10	24.81	2.80
11 - 25	23.90	8.37
26 - 50	22.98	16.70
51 - 75	10.27	11.90
76 - 100	6.46	11.20
101 - 200	8.10	22.28
201 +	3.48	26.75

ği topraklar, 200 dönümden daha büyük bir yüzölçümüne sahip bulunmaktadır. Buna karşılık, 100 dönüm veya daha küçük toprakları işleyen aileler, % 88.40 gibi çok yüksek bir orana eriştikleri halde, toplam toprakların yarısını (% 51'ini) elde tutmaktadırlar. Öte yandan, 50 dönüm ya da daha küçük topraklar üzerinde çalışan aileler ile 200 dönümden büyük toprakları işleyen aileler elinde bulunan toprakların toplam yüzölçümü hemen hemen aynı olmakla birlikte, birinci gruba giren ailelerin oranı % 71.69 ikinci gruba giren ailelerin oranı ise sadece % 3.48'dir. Son olarak, genişliği 10 dönüm ya da daha küçük olan toprakları işleyen ailelerin, toplam içinde % 25 gibi yüksek bir orana erişmelerine karşılık, tarımsal toprakların sadece % 3'üne yakın bir bölümünü işledikleri belirtilmelidir.

Köy Envanter Etüdlerine konu olan 46 ilde, işlenen toprakların çiftçi aileleri arasındaki dağılımı dikkati çekecek kadar dengesiz görünmektedir. Bununla birlikte, işlenen tarımsal toprakların çiftçi aileleri arasındaki dağılımı bu illerin bazılarında çok daha adaletsiz ve dengesizdir. Toprak dağılımının durumunu iller bakımından ortaya çıkarmak amacı ile 46 il, en adaletsiz dağılım gösteren en az adaletsiz dağılım biçimine sahip olana doğru gitmek üzere dört kümeye ayrılabilir. Arka sayfadaki tabloda, çiftçi ailelerinin ve tarımsal toprakların, çeşitli işletme büyüklükleri arasındaki dağılımı, il kümeleri yönünden ele alınmıştır.

Tablodan anlaşıldığına göre birinci kümeyi meydana getiren altı ilde, ailelerin % 95,7'si toplam toprakların yarısından azını (% 48,4'ünü) işlemekte ve bunların elindeki topraklar 200 dönüm ya da daha küçük bir yüzölçümüne sahip bulunmaktadır. Oysa, ailelerin sadece % 4'ü, toprakların yarısından çoğunu (% 51,5'ini) oluşturan 200 dönümden büyük toprakları işlemektedirler. Yine, aynı illerdeki ailelerin aşağı yukarı yarısının (% 46'sının) tarımsal toprakların % 3.7 gibi çok önemsiz bir bölümü üzerinde çalış-

İLLER	0 — 10		11 — 25		26 — 50		51 — 75		76 — 100		101 — 200		200 den yukarı	
	Aile	Topr.	Aile	Topr.	Aile	Topr.	Aile	Topr.	Aile	Topr.	Aile	Topr.	Aile	Topr.
I. Küme	46.14	3.71	20.66	6.31	12.74	8.35	5.28	5.82	4.44	7.30	6.46	16.91	4.22	51.56
II. Küme	32.39	3.00	22.82	6.37	17.22	11.03	7.10	7.55	5.55	8.58	9.48	24.57	5.41	38.33
III. Küme	21.74	2.39	22.96	7.55	22.90	15.66	11.54	12.94	7.29	11.85	9.60	24.42	3.95	25.17
IV. Küme	18.58	3.10	26.79	12.02	29.68	27.00	11.90	16.17	6.41	13.75	5.37	17.91	1.26	10.02

1. ci Küme İller : Hakkâri, Siirt, Diyarbakır, Adıyaman, Mardin, Bitlis.

2. ci Küme İller : Gaziantep, Urfa, Konya, Hatay, Maraş, Bingöl, Malatya, Adana.

3. cü Küme İller : Antalya, Erzurum, Ağrı, İçel, Niğde, Tunceli, Van, Ankara, Muş, Eskişehir, Sivas, Elâğız, Nevşehir, Çankırı, Kayseri, Yozgat,, Burdur, Denizli.

4. cü Küme İller : Tekirdağ, Kars, Erzincan, Isparta, Uşak, Bolu, Kütahya, Bilecik, Sakarya, Samsun, Kocaeli, Kırşehir, Edirne, Kırklareli.

tıkları, bunların elindeki toprakların 10 dönüm veya daha küçük bir yüzölçümüne sahip olduğu görülmektedir.

İşlenen toprakların çiftçi aileleri arasındaki dağılışında görülen adaletsizlik, II. ci ve III. cü kümeleri oluşturan illerde de, fakat daha az belirli biçimde, ortaya çıkmaktadır. Örneğin, II. ci kümedeki illerde çiftçi ailelerinin % 5.4'ü toprakların % 38'ini, III. cü kümedeki ailelerin % 4'ü, tüm toprakların 1/4 ini işlemektedirler. Başka bir deyişle, II. ci kümedeki ailelerin % 94.5'i toprakların % 61.6'sı, III. cü kümedeki ailelerin % 96'sı ise toprakların 3/4'ü üzerinde çalışmaktadırlar.

Her kümedeki iller, tek tek ele alındıklarında, toprakların aileler arasındaki dağılımının daha da adaletsiz olduğu göze çarpmaktadır. Bir örnek olmak üzere aşağıdaki tabloda, sadece I . ci kümeye giren iller gösterilmiştir.

<i>İLLER :</i>	<i>200 Dönümden Fazla Toprak Eken Aileler</i>	<i>Bu Ailelerin Ektikleri Topraklar</i>
Hakkâri	% 1.0	% 38.1
Siirt	% 3.7	% 52.1
Diyarbakır	% 6.6	% 63.0
Adıyaman	% 3.4	% 42.0
Mardin	% 4.5	% 49.0
Bitlis	% 2.4	% 28.0

Türkiye'de toprak düzeninin ne derecede bozuk olduğunu ortaya koyacak başka bilgiler, yine Köy Envanter Etüdlerinde bulunabilmektedir. Ele alınan 46 ilde ortakçı, kiracı, ya da tarım işçisi olarak çalışan ve hiç toprağı olmayan ailelerin, toplam çiftçi ailelerine oranı % 31.4'dir. Başka bir deyişle, çiftçi ailelerinin 1/3'üne yakın bir bölümü, topraktan bütün bütün yoksun bulunmaktadır. Aşağıdaki tablonun gösterdiği gibi, işlenen toprakların çiftçi aileleri arasındaki dağılımının en adaletsiz olduğu illerde, topraksız ailelerin oranı da yükselmektedir.

I. küme iller	% 41.00	İller tek tek ele alındıklarında, bu oranın
II. küme iller	% 33.62	Urfa'da % 53,7'ye, Diyarbakır'da % 46,8'e,
III. küme iller	% 29.70	Hakkari'de % 45'e, Siirt'te % 42'ye çıktığı
IV. küme iller	% 29.43	göze çarpmaktadır.

Yine Köy Envanter Etüdlerinden anlaşıldığına göre, 46 ilimizdeki 23.426 köyün 237'si kişilere, 255'i ailelere ve 202'si de sülâlelere ait bulunmaktadır. Bu köylerin, il kümeleri arasındaki dağılımı, aşağıda verilen tabloda görülmektedir :

<i>İller</i>	<i>Kişilere</i>	<i>Ailelere</i>	<i>Sülâlelere</i>
I. küme	71	94	34
II. küme	99	104	85
III. küme	64	55	79
IV. küme	3	2	4

Öte yandan, Köy Envanter Etüdüleri tamamlanmış olan 46 ilimizde tarımsal toprakların % 22'si, başka bir deyişle 1/5'inden çoğu, şehir ve kasabalarda oturan ailelerin mülkiyetinde bulunmaktadır. Bu toprakların küçük bir bölümü boş bırakılmakta, geri kalanı ise doğrudan doğruya sahipleri tarafından işletilmekte veya yarıcıya ya da kiracıya verilmektedir. Şehir ve kasabalarda oturan ailelere ait toprakların ne kadarının kiraya ya da yarıcıya verildiğini ortaya koyacak bilgiler elde yoktur. Bununla birlikte, işlenen toprakların çiftçi aileleri arasındaki dağılımında görülen adaletsizlik arttıkça, şehir ve kasabalarda oturan ailelerin mülkiyetindeki toprakların daha yüksek oranlara vardığı göze çarpmaktadır.

Köyde Toprağı Olup Şehir ve Kasabalarda Oturan Aileler ve bu Aileler Elindeki Topraklar

<i>İller</i>	<i>Aile Sayısı</i>	<i>Toprak (Dönüm)</i>	<i>Yüzdesi</i>	<i>Toplam Topraklar</i>
I. küme	7.350	4.021.160	% 54.2	7.449.717
II. küme	41.644	8.707.843	% 41.5	20.941.426
III. küme	65.308	5.421.698	% 31.1	41.217.768
IV. küme	36.082	1.961.085	% 9.0	21.647.249
TOPLAM	150.384	20.111.780	% 22	91.226.166

Köy Envanter Etüdüleri, daha önce değinilen eksikliklerine rağmen, Türkiye'deki tarımsal toprakların çiftçi aileleri arasında dengesiz ve adaletsiz bir yolda dağılmış bulunduğunu kesinlikle ortaya koymaktadır. İşlenen tarımsal toprakların dağılımındaki adaletsizlik, özellikle bazı bölgelerde ve illerde, son derece belirgin bir görünüm kazanmaktadır. Topraktan bütün bütün yokşun olan çiftçi ailelerinin kaygı yaratacak kadar yüksek bir orana varması ve şehirde yerleşmiş aileler elinde bulunan tarımsal toprakların genişliği, toprak dağılımındaki adaletsizliğin doğal sonuçlarıdır. Ayrıca, topraklarının tümü bir kişiye, bir aileye ya da bir sülâlele-ye ait bulunan köylülerin varlığı, iktisadî sakıncaların da ötesinde hukukî ve siyasal sakıncalar doğuracak nitelikte bir olaydır.

S O N U Ç

Türkiye'de tarımsal toprak mülkiyetinin dağılımını ayrıntılı biçimde gösteren istatistikler elde bulunmamakla birlikte, bugüne kadar toplanmış olan bilgiler, ülkemizdeki toprak düzeninin adaletsiz, bozuk ve dengesiz olduğunu kesinlikle ortaya koyabilecek yeterlidir. Toprak düzeninin adaletsizliği, çok sayıda cüce işletmeler yanında sayıları az olan büyük ya da nisbeten büyük tarımsal işletmelerin varlığından doğmaktadır.

İşlenen tüm tarımsal toprakların küçük bir bölümü, çok sayıda aile tarafından işlenmekte, büyük bir bölümü ise az sayıda aile ya da işletme eliyle ekilmektedir. Bu adaletsizliğin zaman içinde artıp artmadığını saptamak eldeki bilgilerin anlamlı bir karşılaştırmaya elvermemesi nedeniyle mümkün olamamaktadır. Ancak, bu konuda bir düzelmeye kendiliğinden gerçekleşse bile, toprak düzeninin kendi kendine iyileşmesini beklemek, daha önce belirtilen sakıncaları yaratacaktır. Ayrıca, bir kısım toprakların, bir yandan rasyonel işletmelerin kurulmasına imkân vermeyecek kadar ufalması, öte yandan çok sayıda ve birbirinden uzak parçalara bölünmesi, toprak düzenindeki bozukluğu yaratan etkenler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu incelemede ele alınamayan toprak ufalması ve parçalanması olayı da, kendiliğinden düzelemeyecek sonuçlar yaratmaktadır.

Ülkemizde, toprak düzeninin bozukluğu ve dengesizliği, gelir dağılımında, toprak korunması ve iyileştirmesi alanında, tarımsal istihdam düzeyinde, geniş bir nüfus bölümünün hukukî, siyasal ve iktisadî ilişkilerinde çok büyük olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu gözlem gerçeklere uygun ise, Türkiye'deki toprak düzenine daha adaletli ve dengeli bir nitelik kazandıracak olan toprak reformunun vakit kaybetmeden uygulamaya konulması, ekonomimizin ve toplulumuzun geleceği bakımından hayati bir önem taşımaktadır.